

XIZMAT KO'RSATISH TARMOQLARIDA RAQAMLI TRANSFORMATSIYA VA MONOPOLIYAGA QARSHI NAZORAT BO'YICHA XORIJIY, MDH VA O'ZBEKISTON YONDASHUVLARI

Bekbutayev Nodirjon Fayzullayevich

Urganch davlat universiteti mustaqil tadqiqotchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18276865>

Xorijiy yondashuvlar asosan global miqyosdagi raqamli platformalar, transmilliy xizmatlar bozori va Big Data iqtisodiyotini tadqiq etishga qaratilgan. MDH mamlakatlari tadqiqotlarida esa e'tibor milliy raqamli bozorlar va platformaviy xizmatlarga qaratilib, davlat roli kuchliroq namoyon bo'ladi. O'zbekiston yondashuvi esa davlat va xususiy xizmatlar sektorining raqamli transformatsiyasini birgalikda ko'rib chiqishi bilan ajralib turadi, bu esa milliy iqtisodiyot tuzilmasiga mos kompleks yondashuvni aks ettirdi.

Raqamli transformatsiya talqini bo'yicha tahlil qilganimizda, xorijiy ilmiy adabiyotlarda raqamli transformatsiya platformaviy iqtisodiyot va tarmoqli effektlar orqali izohlanib, raqobatning yangi shakllari markaziy o'ringa qo'yiladi. MDH yondashuvida esa raqamli transformatsiya ko'proq huquqiy-iqtisodiy o'tish jarayoni sifatida talqin qilinadi. O'zbekiston sharoitida raqamli transformatsiya, avvalo, davlat xizmatlari va xizmatlar sektorini raqamlashtirish orqali samaradorlik va ochiqlikni oshirish vositasi sifatida ko'rildi.

Monopoliyaga qarshi nazorat yondashuvi bo'yicha tahlil qilganimizda xorijiy yondashuvlarda algoritmik nazorat, ma'lumotlar monopoliyasi va ex-ante regulatsiya asosiy mexanizmlar sifatida ilgari suriladi. MDH mamlakatlarida esa mavjud antimonopol qonunchilikni raqamli muhitga moslashtirish ustuvor hisoblanadi. O'zbekiston yondashuvi institutsional va normativ mexanizmlarni takomillashtirishga yo'naltirilgan bo'lib, bu raqamli xizmatlar bozorida barqaror raqobatni ta'minlashga qaratilgan ehtiyotkor va bosqichma-bosqich yondashuvni ifodalaydi.

Asosiy muammolar xorijiy tadqiqotlarda platforma ustunligi va Big Tech monopoliyalari asosiy muammo sifatida ko'riladi. MDH yondashuvida algoritmik narx belgilash va huquqiy bo'shliqlar muhim muammo bo'lib chiqadi. O'zbekiston sharoitida esa raqamli tengsizlik va institutsional salohiyatning yetarli darajada rivojlanmaganligi monopoliyaga qarshi siyosat samaradorligini cheklovchi asosiy omillar sifatida namoyon bo'ladi.

Xorijiy ilmiy ishlarda ekonometrik modellar, DID va platforma tahlili keng qo'llanilib, sabab-oqibat bog'liqligi chuqur empirik asoslanadi. MDH mamlakatlarida huquqiy-institutsional va normativ tahlil ustunlik qiladi. O'zbekiston yondashuvi esa statistik, tizimli va normativ tahlilni uyg'unlashtirishga intiladi, biroq empirik-econometrik tadqiqotlar hali yetarli darajada rivojlanmagan.

Xorijiy yondashuvlar raqamli monopoliyalarni oldindan tartibga solish orqali global regulatsiya modellarini shakllantirishga xizmat qiladi. MDH mamlakatlarida raqamli bozorlarga mos huquqiy antitrust mexanizmlar ishlab chiqilmoqda. O'zbekiston yondashuvi esa milliy xizmatlar bozoriga moslashtirilgan antimonopol modelni yaratishga qaratilgan bo'lib, bu dissertatsiya uchun asosiy ilmiy yo'nalish hisoblanadi.

Xorijiy modellarning rivojlanayotgan mamlakatlarga to'liq mos kelmasligi, MDH yondashuvlarida texnologik dinamikaning yetarlicha hisobga olinmasligi va O'zbekistonda empirik ma'lumotlar bazasining cheklanganligi mavjud cheklovlar sifatida ajralib turadi. Shu

bilan birga, jadval dissertatsiyada xorijiy va mintaqaviy tajribalarni tanqidiy tahlil qilish hamda O'zbekiston uchun mos, integratsiyalashgan monopoliyaga qarshi siyosat modelini ishlab chiqish uchun mustahkam ilmiy asos yaratadi. Olib brogan taqqoslama tahlilimiz xorijiy va MDH yondashuvlarining kuchli va zaif tomonlarini aniqlash orqali O'zbekiston xizmatlar bozorida raqamli transformatsiya sharoitida monopoliyaga qarshi siyosatni baholash va takomillashtirishning ilmiy asoslangan milliy modelini ishlab chiqish zaruratini asoslab beradi. Taqqoslama tahlil shuni ko'rsatadiki, xorijiy yondashuvlar raqamli xizmatlar bozorida platformaviy monopoliyalarni oldindan tartibga solishga yo'naltirilgan bo'lsa, MDH mamlakatlarida ushbu jarayonlar asosan mavjud antimonopol qonunchilikni raqamli muhitga moslashtirishga qaratilgan. O'zbekiston tajribasi esa raqamli transformatsiyani jadallashtirish bilan birga, xizmat ko'rsatish tarmoqlarida sog'lom raqobat muhitini shakllantirish uchun institutsional va normativ mexanizmlarni takomillashtirish zaruratini ko'rsatadi.

Xorijiy ilmiy tadqiqotlarda xizmat ko'rsatish tarmoqlarida raqamli transformatsiya asosan **platformaviy iqtisodiyot, tarmoqli effektlar va Big Tech monopoliyalari** kontekstida chuqur o'rganilgan bo'lsa-da, bu tadqiqotlarda raqamli transformatsiya va monopoliyaga qarshi nazoratning **yagona, integratsiyalashgan konseptual modeli** yetarli darajada ishlab chiqilmagan. Aksariyat ishlar raqamli texnologiyalarni alohida, antimonopol siyosatni esa mustaqil yo'nalish sifatida ko'rib chiqadi.

MDH va O'zbekiston tadqiqotlarida esa raqamli transformatsiya va raqobat siyosati o'rtasidagi bog'liqlik ko'proq **normativ yoki tavsifiy** darajada yoritilgan bo'lib, ularning **o'zaro ta'siri va sinergetik samarasi** ilmiy jihatdan yetarli darajada modellashdirilmagan. Shu sababli, xizmat ko'rsatish tarmoqlari uchun **raqamli transformatsiya va monopoliyaga qarshi nazoratni birlashtiruvchi integratsion ilmiy model** mavjud emas.

Xizmat ko'rsatish tarmoqlarida raqamli transformatsiya va monopoliyaga qarshi nazoratni yagona tizimli va integratsiyalashgan konseptual model asosida o'rganishga qaratilgan ilmiy tadqiqotlar yetarli emas. Xorijiy tadqiqotlarning aksariyati raqamli transformatsiya va antimonopol siyosatni **umumiy raqamli iqtisodiyot** yoki **sanoat va platforma bozorlari** misolida tahlil qiladi. Bunda xizmat ko'rsatish tarmoqlarining o'ziga xos jihatlari — nomoddiylik, xizmat sifati, iste'molchi bilan bevosita aloqadorlik va hududiy farqlanishlar — yetarlicha hisobga olinmagan.

O'zbekiston va MDH olimlari tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda esa xizmatlar sektori asosan **davlat xizmatlari** yoki **umumiy raqobat muhiti** doirasida ko'rib chiqilgan bo'lib, **xususiy xizmatlar bozorida raqamli monopoliyalarning shakllanishi va nazorat mexanizmlari** chuqur empirik tahlil qilinmagan.

Xizmat ko'rsatish tarmoqlarining o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda raqamli transformatsiya va monopoliyaga qarshi nazoratni kompleks tahlil qiluvchi ilmiy tadqiqotlar yetarli darajada mavjud emas.

Xorijiy ilmiy ishlarda raqamli transformatsiya va raqobat siyosati o'rtasidagi bog'liqlik **DID, panel regressiya, strukturaviy modellar** orqali empirik jihatdan isbotlangan. Biroq, MDH va ayniqsa O'zbekiston sharoitida bu masala ko'proq **nazariy va normativ tahlil** bilan cheklanib qolgan.

O'zbekistonda xizmat ko'rsatish tarmoqlarida raqamli transformatsiyaning bozor konsentratsiyasiga, raqobat muhitiga va monopol xavflarga ta'sirini **miqdoriy baholovchi**

econometrik modellar deyarli ishlab chiqilmagan. Bu esa ilmiy xulosalarning amaliy qiymatini cheklaydi. O'zbekiston xizmat ko'rsatish tarmoqlarida raqamli transformatsiyaning monopoliyaga qarshi nazorat va raqobat muhitiga ta'sirini econometrik modellar asosida empirik baholovchi tadqiqotlar yetishmaydi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Haucap J., Heimeshoff U. Google, Facebook, Amazon, eBay: Is the internet driving competition or market monopolization? // *International Economics and Economic Policy*. – 2014. – Vol. 11, No. 1–2. – P. 49–61. – DOI: 10.1007/s10368-013-0246-6.
2. Hovenkamp H. J. Antitrust and platform monopoly // *Yale Law Journal*. – 2021.
3. Rikap C. *Capitalism, power and innovation: Intellectual monopoly capitalism uncovered*. – London: Routledge, 2021. – DOI: 10.4324/9781003050632.
4. Wörsdörfer M. Digital platforms and competition policy: A business-ethical assessment // *Journal for Markets and Ethics*. – 2021. – Vol. 9, No. 2.
5. Yin T. Algorithmic collusion and competition policy in the digital economy // *Antitrust Bulletin*. – 2020. – Vol. 65, No. 3. – P. 341–365. – DOI: 10.1177/0003603X20934220.